IOK/19/2022 2.3.2022

Asiantuntijalausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta (Asia: VNS 10/2021 vp Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko)

Ihmisoikeuskeskus kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta. Selonteko on hyvin tervetullut, sillä erityisesti näin poikkeuksellisina aikoina on tärkeää, että julkinen valta määrätietoisesti ja suunnitelmallisesti huolehtii, että perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat Suomessa.

Ihmisoikeuskeskus ja Suomen kansallinen ihmisoikeusinstituutio
Ihmisoikeuskeskus on itsenäinen ja riippumaton perus- ja ihmisoikeustoimija, joka hallinnollisesti toimii eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian yhteydessä. Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta muodostavat yhdessä eduskunnan oikeusasiamiehen kanssa Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution (NHRI), jolla on kansainvälisesti tunnustettu asema ja osallistumisoikeus mm. YK:n ihmisoikeusneuvoston toimintaan.

Ihmisoikeuskeskuksen tehtävien painopiste on perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa Suomessa. Hallituksen esityksessä (HE 205/2010) todetaan, että ”jos asialla on yhteys Suomeen, Ihmisoikeuskeskus voisi kuitenkin käsitellä myös kansainvälisiä ihmisoikeuskysymyksiä, kuten esimerkiksi EU:n sisäistä perus- ja ihmisoikeustilannetta koskevia aiheita tai Suomen ulkopolitiikan ihmisoikeusteemoja.

Ihmisoikeuskeskuksen lakisääteiset tehtävät tarjoavat keskukselle hyvät edellytykset käsitellä sekä kotimaista että kansainvälistä ihmisoikeuspolitiikkaa omien havaintojen ja kokemuksen pohjalta. Ihmisoikeuskeskuksen lakisääteisenä erityistehtävänä on osana Suomen kansallista ihmisoikeusinstituutiota edistää, suojella ja seurata YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen täytäntöönpanoa. Lisäksi Ihmisoikeuskeskuksen työn yhtenä painopistealueena ovat ikääntyneiden henkilöiden perus- ja ihmisoikeudet.

Ihmisoikeuskeskus
00102 Eduskunta, Helsinki
PUH 09 4321 (vaihde)
info@ihmisoikeuskeskus.fi
www.ihmisoikeuskeskus.fi

Människorättscentret
00102 Riksdagen, Helsingfors
TFN 09 4321 (växel)
info@manniskorattscentret.fi
www.manniskorattscentret.fi

Finnish Human Rights Centre
FI-00102 Eduskunta, Helsinki Finland
TEL +358 9 4321 (switchboard)
info@humanrightscentre.fi
www.humanrightscentre.fi

Vammaisten ihmisten oikeuksien toteutuminen Suomessa ja maailmalla vaatii sekä resursseja että vammaisten osallistamista

Selonteko kuvaa laajasti Suomen ihmisoikeuspoliittisia painopisteitä niin kansainvälisesti, Euroopan unionissa kuin kotimaassakin.

Kuten selonteossa mainitaan, Suomi otti jo vuonna 2016 käyttöön kehitysyhteistyön rahoituksessa niin sanotun vammaismarkkerin, jonka avulla voidaan seurata, kuinka paljon rahoitusta menee vammaisten oikeuksia edistävään työhön. Suomi rahoittaa YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien erityisraportoijan toimintaa ja tukee kehitysyhteistyörahoituksella monia kotimaisia ja kansainvälisiä järjestöjä, joiden toiminta tähtää vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumiseen. Ylipäätään Suomi kehitysyhteistyössään huomioi laajalti vammaiset ihmiset.

Vammaisten ihmisten oikeuksien edistämisessä vammaisen henkilöiden itsensä osallisuus on keskeisessä asemassa. Tätä edellyttää myös YK:n vammaisyleissopimus. Tältä osin selonteko antaa osin ristiriitaisen kuvan Suomen tekemästä ihmisoikeustyöstä. Siinä missä kansallisesti tehtävässä ihmisoikeustyössä selonteko korostaa vammaisten ihmisten osallistumista, vastaavaa mainintaa ei ole vammaisiin ihmisiin liittyvässä kansainvälisessä ihmisoikeustyössä. Sen sijaan selonteossa todetaan, että kansainvälisissä yhteyksissä haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden ja väestöryhmien tilanteet pyritään huomioimaan.

Ja toisaalta, vaikka kehitysyhteistyörahoituksessa seurataan vammaisten oikeuksien rahoituksen seurantaa, selonteossa ei juuri huomioida rahoituksen ja muiden resurssien merkitystä kansallisesti tehtävässä työssä vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumiseksi. Käytännössä vammaisten ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen edellyttää riittävää eri palveluiden resurssointia. Monien vammaisten ihmisten yhdenvertainen osallistuminen yhteiskuntaan edellyttää esimerkiksi henkilökohtaista avustajaa ja kuljetuspalveluita. Ilman riittäviä palveluita oikeudet eivät toteudu, ja tämä olisi tärkeä huomioida myös selonteossa. Myös vammaisten ihmisten oikeuksien toteutumisen seuranta vaatii resursseja, Esimerkiksi Ihmisoikeuskeskuksella, jolla on YK:n vammaisyleissopimuksen mukainen seuranta- ja edistämistehtävä Suomessa, on tätä tehtävää varten resurssit vain yhteen työntekijään. Ihmisoikeuskeskus katsookin, että vastaisuudessa ihmisoikeusselonteossa tulisi huomioida sekä kansainvälisessä että kansallisessa työssä vammaisten ihmisten osallistamisen ja vammaisten henkilöiden tarvitsemien palvelujen ja heidän oikeuksiensa edistämistä, seurantaa ja valvontaa varten perustettujen toimijoiden riittävä resursointi.

Vammaisilla ihmisillä on oikeus työhön

Ihmisoikeuskeskus pitää myönteisenä sitä, että selonteossa on huomioitu sosiaalinen oikeudenmukaisuus, ja se, että valtion on pyrittävä turvaamaan jokaisen oikeus ja mahdollisuus työhön. Ihmisoikeuskeskus kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että vammaisten ihmisten oikeuksia koskevassa osuudessa mahdollisuutta työntekoon ei ole määritetty oikeuden muodossa. Osuudessa nostetaan esiin, että vammaiset ihmiset ovat erikseen korostaneen YK:n vammaisyleissopimuksen

kansallisessa toimintaohjelmassa tarvetta poistaa vammaisten ihmisten eriarvoinen kohtelu työelämässä. Selonteossa mainitaan myös muutamia keinoja työllisyyden edistämiseksi. Valtioneuvosto sitoutuu edistämään vammaisten ihmisten työllistämistä esimerkiksi positiivisella erityiskohtelulla ja perustamalla valtionyhtiön, jonka tarkoitus on edistää kaikista vaikeimmassa asemassa olevien osatyökykyisten työllistämistä.

Vammaisten ihmisten työllistymisen edistäminen vaatii kuitenkin laajempaa paradigman muutosta. Vaikka sitä voi pitää ilahduttavana, että valtionyhtiön perustamisella pyritään edistämään vammaisten työllistämistä, on riskinä, että yhtiö on vain luomassa erilliset työmarkkinat vammaisille ihmisille. Eriytyneet työmarkkinat olisivat työelämän yhdenvertaisuuden ja osallisuuden vastakohta. Ihmisoikeuskeskus suosittaakin, että selonteossa mainitaan suoraan, että vammaisilla ihmisillä on oikeus työhön. Oikeus työhön ei voi toteutua ilman riittävää resurssointia, mikä on tärkeä huomioida selonteossa. Vammaisilla ihmisillä täytyy olla mahdollisuus esimerkiksi työmatkoihin ja henkilökohtaiseen apuun työnteon mahdollistamiseksi. Avun täytyy olla joustavaa, jotta se sopisi mahdollisimman hyvin työelämän tarpeisiin.

Ikääntyneiden ihmisten oikeudet selonteossa

Oikeutta osallisuuteen korostetaan selonteossa myös esimerkiksi haavoittuvassa asemassa olevien ja ikääntyneiden ihmisten sekä lasten kohdalla. Osallisuus yhteiskunnassa onkin paitsi keskeinen perus- ja ihmisoikeus, myös olennainen osa demokraattista ja yhdenvertaista yhteiskuntaa.

Selonteossa mainitaan digitaalinen osallisuus sananvapauden ja yhteiskunnallisten osallistumisoikeuksien takaajana. Näkökulma on tärkeä, mutta sitä olisi voinut laajentaa. Esimerkiksi henkilön pääsy sosiaali- ja terveyspalvelujen piiriin voi olla täysin kiinni saavutettavista digitaalisista palveluista ja järjestelmistä tai niille järjestetyistä vaihtoehtoisista asiointitavoista. Digitaalinen osallisuus onkin portti paitsi yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, myös selviytymiseen arkipäivässä. Digitaalisten palvelujen ulkopuolelle uhkaavat jäädä paitsi suuri osa ikääntyneistä ihmisistä, myös esimerkiksi osa vieraskielisistä ihmisistä, sekä se muu väestö, jolla sosioekonomisista tai muista syistä ei ole mahdollisuutta tai kykyä täysipainoisesti käyttää digitaalisia laitteita tai palveluja.

Ikääntyneiden henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien entistä parempaa huomioimista peräänkuulutetaan selonteossa. Erityisesti mainitaan sosioekonomiselta asemaltaan tai terveydentilaltaan haavoittuvimmassa asemassa olevien ikääntyneiden henkilöiden yhdenvertaisten oikeuksien toteutumisen tärkeys. Selonteko tuo esille, että kansallisessa ikäohjelmassa kannustetaan mahdollisimman toimintakykyisen ikääntymisen turvaamiseen ja palvelujen kehittämiseen.

Ikääntyneiden ihmisten asemaa ei ole Suomessa perinteisesti nähty ihmisoikeuskysymyksenä. Edelleen esimerkiksi juuri kansallisessa ikäohjelmassa on niukasti oikeuspuhetta. Ikääntyneiden ihmisten asemaa katsotaan herkästi taloudellisena, yhteiskunnan kantokykyyn liittyvänä kysymyksenä tai moraalisena

kysymyksenä. Näillä keskusteluilla on toki paikkansa, mutta tällaisilla näkökulmilla on vaaransa. Vaarana on, että ikääntyneiden ihmisten oikeuksia ei oteta vakavasti ja heitä ei nähdä oikeuksien haltijoina vaan armollisten toimenpiteiden kohteina ja pahimmillaan taakkana. Ihmisoikeuskeskus onkin ilahtunut ikääntyneiden ihmisten oikeuksien nostamisesta ihmisoikeusselontekoon ja toivoo, että vastaisuudessa niitä käsitellään selonteossa vielä laajemmin ja analyyttisemmin, sekä kotimaan osalta että osana kansainvälistä ihmisoikeuspolitiikkaa.

Sukupuolittuneen väkivallan torjumisessa tulee huomioida risteävä syrjintä ja selkeät rakenteet

Suomi on saanut muun muassa YK:n määräaikaistarkastelussa suosituksia naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjumiseksi, ja on ilahduttavaa, että se on huomioitu selonteossa niin laajasti. Ihmisoikeuskeskus kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että uusi naisiin kohdistuvan väkivallan raportoijan tehtävä on perustettu tehtäväksi yhdenvertaisuusvaltuutetulle eikä tasa-arvovaltuutetulle. Vaikka uusi raportoijan tehtävä on tervetullut lisä Suomen perus- ja ihmisoikeuskentälle, huolena on, että sen sijoittuminen yhdenvertaisuusvaltuutetun yhteyteen tekee maallikolle Suomen ihmisoikeuskentän entistä hankalammaksi hahmottaa. Myös esimerkiksi ihmiskaupparaportoijan ja naisiin kohdistuvan väkivallan raportoijan toimivaltuuksien epäsymmetrisyys yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtäväkentässä on omiaan aiheuttamaan sekaannusta.

Ihmisoikeuskeskus myös kritisoi sitä, että naisiin kohdistuvan väkivallan torjumista käsittelevässä osiossa ei huomioida lainkaan risteävää syrjintää, vaikka useat eri selvitykset (esimerkiksi Euroopan perusoikeusviraston tutkimus, 2014; THL:n kouluterveyskysely, 2017 ja sisäministeriön selvitys turvallisuuden toteutumisesta eri väestöryhmien kannalta, 2018) viittaavat siihen, että esimerkiksi vammaiset, ulkomaalaistaustaiset ja sateenkaarinaiset ovat muita naisia suuremmassa riskissä kokea väkivaltaa. Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei voida torjua tehokkaasti, jos palveluverkostossa ei tunnisteta väkivallalle altistavia tekijöitä. Selonteossa mainitaan, että ulko- ja kehityspolitiikassaan Suomi korostaa vammaisten tyttöjen ja naisten oikeuksia, ja mainitsee erikseen vammaisten naisten ja tyttöjen muita korkeamman riskin kokea erityisesti seksuaalista väkivaltaa. Olisi tärkeää, että risteävät syrjinnän muodot huomioitaisiin myös kotimaassa tehtävässä väkivallan vastaisessa työssä.

Tuleviin kriiseihin varautumisessa täytyy huomioida haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten oikeudet

Koronapandemia on koetellut suomalaisen yhteiskunnan kriisinkestävyyttä. Kokonaisuutena Suomi on pärjännyt verrattain hyvin. Pandemia kuitenkin paljasti heikkouksia siinä, miten haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset huomioidaan kriisivalmiudessa. Selonteossa mainitaankin, että henkilökohtaisten kontaktien rajoitustoimet ovat vaikuttaneet erityisesti ikääntyneiden ja vammaisten ihmisten palveluihin pääsyyn sekä elinoloihin ja esimerkiksi oikeuteen nauttia perhe-elämästä. Esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisuissaan todennut, että omaisten yleiset vierailukiellot hoivakoteihin pandemian aikana olivat lain vastaisia.

Karanteeni tai eristys voi perustua ainoastaan yksittäisen tartuntatautilääkärin tekemään hallintopäätökseen.

Ihmisoikeuskeskus suosittelee, että ihmisoikeusselonteossa huomioitaisiin varautuminen tuleviin kriiseihin, myös ja erityisesti siitä näkökulmasta, miten haavoittuvassa asemassa levien ihmisten yhdenvertaiset oikeudet toteutuvat kriisitilanteissa. Ajankohta on harvinaisen sopiva turvallisuuden, kriisien ja ihmisoikeuksien turvaamisen keinojen pohtimiseksi laajemminkin.

Sanna Ahola
asiantuntija

Sanni Myllyaho
nuorempi asiantuntija